

5. Адкуль на зямлі, згодна з міфамі, з'явілася шмат камянёў?

6. Намалюйце аднаго з багоў (на выбар) і падрыхтуйце пра яго вусную замалёўку. Папрасіце вашых сяброў адгадаць, хто ўвасоблены на малюнку.

7. Разгледзьце ілюстрацыю Валерыя Славук, на якой адлюстравана Цёця — багіня лета. Якая яна ва ўяўленні мастака? Што вы ведаеце пра гэту багіню? Звярніце ўвагу на яе аблічча, на прадметы навокал.

8. Якіх багоў (багін) антычнай міфалогіі вы ведаеце?

9. Прачытайце артыкул «Перуновага племені дзеці», выканайце заданне па тэме.

В. Славук.
Цёця

ПРА МІФІЧНЫХ ІСТОТ (ДУХАЎ)

Цудоўны скарб у творчасці народнай
Для нас сабраны мудрымі дзядамі,
Яго адкінуць — значыць, без пашаны
Паставіцца да продкаў працавітых.

Уладзімір Дубоўка.

Бліжэй да штодзённага жыцця нашых прашчураў стаялі духі — добрыя і злыя. Гэтымі істотамі быццам была напоўнена ўся навакольная прырода. Людзі лічылі, што фантастычныя істоты насялялі палі, лясы, рэкі, азёры, балоты, яны ўладкоўваліся ў хатах, хлявах, лазнях, абжывалі гарышчы, коміны, туліліся ў хаце пад печку. На кожную пару года нашы продкі мелі сваіх багоў і духаў.

На палях і лугах валадарыў *Палявік* (Жыцень, Аўсень). Ён клапаціўся пра добры ўраджай на палетках і сенажацях, выганяў з іх шкоднікаў. Жыценья ўяўлялі худзенькім нізенькім дзядком, з кудлатымі валасамі і рэдзенькай бародкай. Ён меў тры вокі (напэўна, каб лепш пільнаваць, як працуюць сяляне), а з твару

быў суровым. Руплівых хлебаробаў Палявік узнагароджваў добрым ураджаем. А для нядбайных гаспадароў прыдумваў рознае пакаранне: напрыклад, набываючы чалавечае аблічча (выглядаў то рослым светлавалосым хлопцам, то нямоглым вусатым старым або жабраком), палохаў, хаваючыся на ўзгорку, ля каменя, куста ці ў канаўцы. Зрабіўшыся страшным ценем, ён са свістам і рыкам гнаўся за ахвярай, заманьваючы яе на санцапёк ці ў нялюднае месца, і там часам закалыхваў да непрытомнасці. Узімку Палявік любіў пажартаваць: заносіў снегам канавы, каб падарожнік, збіўшыся са шляху, праваліўся ў іх.

У лясках гаспадарыў *Лесавік* (Лясун, Пушчавік, Баравік) — вялізны, у рост самых высокіх дрэў у лесе, барадаты стары, у звярыных шкурах на пакрытым поўсцю целе, з белым, як бярос-та, тварам. Вушы ў Лесавіка надта вялікія, большыя за галаву, адтапыраныя ў бакі, таму ён часта чапляецца за кустоўе і дрэвы, а потым страшэнна злуецца і шыпіць ад болю. Вочы ў ляснога гаспадара невялікія, свецяцца нават удзень. Рукі доўгія, моцныя, імі ён можа ахапіць зарэз значны кавалак лесу, асабліва калі за некім гоніцца. Ногі ў Лесуна тоўстыя, велічэзныя. Абуваецца ён па-свойму: правы лапаць (ці бот) нацягвае на левую нагу, а левы — на правую. Лесавіку прыслужваюць вятры: калі ён куды-небудзь ідзе — наперадзе і ззаду ў яго равуць вятры, якія ўсё змятаюць на шляху гаспадара. Паваленыя дрэвы, высокія гурбы снегу людзі лічылі справай рук Лесавіка. Ён часам спрыяў людзям, выводзіў з лесу тых, хто зблудзіў, паказваў грыбныя і ягадныя мясціны, наганяў да паляўнічага звяроў і птушак, выбіраў бортнікам месца для ўстаноўкі калод з пчоламі. Разам з тым Лесавік часта здзекаваўся з чалавека, прымушаў яго доўга блукаць на адным месцы, мог пакараць за нядбайныя паводзіны ў лесе. Таму людзі стараліся не гнявіць ляснога гаспадара. Яны ведалі, што, каб падмануць Лесуна, варта апрануць вывернутую світку або кажух, а каб заблытаць свой шлях, трэба прайсці частку адлегласці задам наперад.

Поўнаўладным гаспадаром чалавечага жылта быў *Дамавік* (Хатнік, Падпечнік, Гаспадар). Яго ўяўлялі сівенькім дзядком у

белай кашулі, падпяразанай дзягай ці лыкам, з доўгімі валасамі, доўгай сівой барадой. Лічылася, што ён жыў у хаце (пад печкай ці пад падлогай) або ў хляве, тады яго часам называлі Хлеўнікам. У кожнай хаце нібыта быў свой Дамавік, ён лічыўся заўсёды дбайным гаспадаром, ахоўваў дом, маёмасць, падтрымліваў агонь у печы, клапаціўся пра гаспадарку, карміў і песціў жывёлу, назіраў за хатнімі справамі. Пры апякунстве Дамавіка ў хаце ўсё ішло сваім парадкам. Людзі стараліся задобрыць яго, бо калі ён раззлуетца, то будзе шкодзіць — біць посуд, перастаўляць хатнія рэчы, прынясе разлад у сям'ю, неўраджай на ніву. Дамавік часта дазваляў сабе і пажартаваць: скакаў па лавах у хаце, сенцах, стукаў у сцены, казытаў ці шчыпаў уначы соннага. Аднак ён заўсёды чула ставіўся да гаспадарскай сялібы, папярэджваў сям'ю аб няшчасцях: пачынаў па начах стагнаць, плакаць, завываць, моцна грукаць у дзверы. Разам з тым Дамавік лічыўся надзвычай патрабавальным: за бескарыслівую дапамогу ён вымагаў пашаны і паслухмянасці ад гаспадара і яго сям'і. Дзейнічаў Дамавік звычайна ўночы: падсушваў збожжа, раздаваў сена жывёле, заплятаў коням грывы, ласкава гладзіў іх. Часам Дамавік, як здавалася нашым продкам, мог нават пераўвасабляцца ў вужа, змяю, жабу, ката ці сабаку.

Духі акружалі чалавека паўсюдна. У рэчках, азёрах або вадаёмах, дзе вада ніколі не прамярзае, гаспадарыў *Вадзянік* — стары з доўгай барадой, доўгімі валасамі на галаве ў форме кліна, гладкай бліскучай скурай. Усё цела яго пакрывалі ці то валасы, ці то водарасці, паміж пальцаў — перапонкі, рукі і ногі былі надзвычай доўгімі. Вадзянік мог жыць толькі ў вадзе, на сушы ён гінуў, прычым ад яго цела заставаўся шматок ціны ці водарасцей. Калі ж гэты шматок укінуць у ваду, Вадзянік зноў ажыве і будзе назаўсёды ўдзячны выратавальніку. Вадзянік, раз'язджаючы на сомe, ірваў рыбацкія сеткі, раскрываў плаціны на млынах, падпільноўваў тых, хто купаўся, каб у любы момант забраць да сябе. Днём Вадзянік звычайна адпачываў на дне, і толькі як заходзіла сонца, ён пачынаў сваволіць. Злавіўшы ахвяру, ён доўга мучыў яе, цешыўся з яе адчайных спроб выплыць, пакуль яна, зрэшты знясіленая, не апускалася на дно. Дзяўчына-тапельніца становілася

русалкаю і мусіла аддана служыць свайму гаспадару. Мужчына рабіўся такім жа вадзянікам.

Беларускія міфы расказваюць пра духаў, часцей варожа настроеных да людзей. Духі «засявалі» палі камянямі, адбіралі ў кароў малако, насылалі хваробы і мор на людзей і жывёлу. Усім вядомая казачная *Баба Яга* сустракаецца ў многіх міфах. Гэта злая чараўніца, гаспадыня ўсіх ведзьмаў, страшная, чорная, раскудлачаная, заўсёды вымагала чалавечых ахвяраванняў. Дапамагалі ёй аднавокае *Ліха*, страхалюдны *Карачун*, усім вядомы яшчэ з ранняга дзяцінства *Кашчэй* і заўсёдных спадарожніцы Ягі — *ліхаманкі*. Гэтых сясцёр-ліхаманак было дванаццаць, вечна галодных, агідных, кашчавых, злосных. Бязлітасныя ліхаманкі шукалі прытулку і спажывы ў чалавечых хатах, прыносілі хваробу.

Пазнаёміўшыся з персанажамі беларускай міфалогіі, вы, напэўна, пераканаліся, што нашы далёкія продкі былі людзьмі надзвычай уражлівымі, з чулай душой, багатай фантазіяй і паэтычным успрыманням свету. Міфы з'яўляюцца часткай самабытнай беларускай культуры. Непасрэдна са старажытных міфаў узніклі казкі, легенды, народныя песні. Міфы і сёння хваляюць пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў, якія выкарыстоўваюць міфалагічныя сюжэты і вобразы ў сваіх творах.

1. Якія з міфалагічных духаў вас найбольш уразілі, зацікавілі? Чаму?
2. Што ўяўлялі сабой духі ў старажытных міфах? Апішыце, паводле міфаў, іх абліччы.
3. Якімі чалавечымі якасцямі былі надзелены духі? Раскажыце пра адносіны міфічных істот да людзей. Хто з духаў быў варожа настроены да іх, а хто, наадварот, спрыяў людзям?
4. Адшукайце (у інтэрнэце, альбомах па мастацтве, энцыклапедыі «Беларускі фальклор») выявы міфічных персанажаў і падрыхтуйце вуснае апавяданне пра аднаго з іх (на выбар).

5. Разгледзьце ілюстрацыю Валерыя Славука, дзе намаляваны Дамавік і яго жонка Дама-

В. Славука. Дамавік і Дамавуха

вуха. А якімі ўяўляеце гэтых персанажаў вы: агрэсіўнымі (варожымі) да людзей або добразычлівымі, спагадлівымі? Абгрунтуйце свае меркаванні.

6. Разгадайце крыжаванку.

Край беларускі — лясісты і балоцісты. Вось нам і трэба стварыць паэзію лесу, паэзію дрыгвы.

Максім Багдановіч.

Дамавікова ўдзячнасць (Народная легенда)

Жыў у адной хаце вуж-дамавік. Гаспадар не крыўдзіў яго, гаспадыня, падаіўшы карову, не прамінала пачаставаць цёплым малаком, а дзеці прымалі ў супольныя гульні. І здарылася так, што знайшлі яны, гуляючы, у старой прызбе¹ каля хаты яйкі, якія той вуж склаў, каб вывеліся з іх маленькія вужаняткі. Залекацела² ад болю вужачае сэрца, калі ён убачыў, што яго немаўляткам бяда пагражае. Кінуўся ён да дзяцей, віўся каля іх рук, імкнучыся адхіліць бяду, і жаласна сіпеў:

— Не крыўдзіце маіх дзетак! Аддайце іх мне!..

Але дзеці не разумелі вужачай мовы ды, каб ён не замінаў ім у гульнях, узялі гольку³ і прагналі з падворка.

І папоўз, бядуючы, дамавік у пушчу. Паўзе, паўзе і плача над сваім няшчасцем. Ажно бачыць: выпаўзае са спаракнелага пня яго знаёмая — злая, ядавітая змяя.

— Чаго так сумуеш? — пытаецца яна ў вужа.

А той і кажа так і так пра няшчасце сваіх дзетак.

Змяя зларадна ўсміхнулася ды кажа:

— Не плач, я табе зараз памагу.

Не паспеў і азірнуцца вуж, як змяя — шусь на падворак ды ў сялянскую камору. Падпаўзла яна да аднаго гладыша, узнялася над ім, разявіла пашчу і ўпусціла ў яго кроплю атрутнага

¹ *Пры́зба* — земляны невысокі насып уздоўж знадворных сцен хаты.

² *Залека́цець* — моцна спалохацца; зайсціся ад болю ці жаху.

³ *Го́лька* — тут: драўляны прутік, галінка без лісця.